

Arbetsmarknadsutskottets betänkande

1980/81:2

om datateknikens effekter på sysselsättning och arbetsmiljö

Sammanfattning

I betänkandet behandlas tre *motioner* om effekterna i arbetslivet av den ökade användningen av datatekniken. Förslagen har samband med dataeffektutredningens uppdrag.

Ivan Svanström m.fl. (c) har i motionen 1979/80:1484 synpunkter på vilka frågor som utredningen bör ta upp. Särskilt trycker man på behovet av kartläggning av frågan hur den nya tekniken påverkar sysselsättningen i olika branscher. Även arbetsmiljöfrågor och behovet av utbildningsinsatser berörs. Märta Fredrikson m.fl. (c) föreslår i motionen 1979/80:1877 att utredningen särskilt skall behandla problemet med synbesvär för dem som arbetar vid bildskärmar. Utskottet anser att de frågor som motionärerna tar upp täcks av utredningens direktiv och avstyrker därför att riksdagen skall göra en framställning till regeringen.

Utskottet avstyrker också motionen 1979/80:1857 av Lars Werner m.fl. (vpk). Motionärerna vill att dataeffektutredningen skall få direktiv att lägga fram sina förslag senast den 1 juli 1981. Vidare innehåller motionen förslag om det fackliga inflytandet i datafrågor. Utskottet förutsätter att utredningen arbetar skyndsamt. I inflytandefrågan hänvisar utskottet till pågående utrednings- och forskningsarbete samt till möjligheten att reglera frågor av detta slag i medbestämmandeavtal.

Motionerna

1979/80:1484 av Ivan Svanström m.fl. (c)

I motionen yrkas att riksdagen beslutar som sin mening ge regeringen till känna

1. att dataeffektutredningen med förtur bör kartlägga och redovisa i vilka yrken, branscher och regioner sysselsättningen kan påverkas mest av datoriseringen,

2. att dataeffektutredningen bör överväga och belysa olika åtgärder som kan bli aktuella för att påverka utvecklingen,

3. vad som i övrigt anförts i motionen om sysselsättning och arbetsmiljö.

Motionärerna framhåller att det är angeläget att statsmakterna söker förbättra kunskaperna om de problem och svårigheter som datatekniken kan väntas medföra för sysselsättning, arbetsmiljö och arbetets innehåll. Det är viktigt att man snabbt får kartlagt och redovisat vilka yrken, branscher och

regioner som löper större risk att drabbas sysselsättningsmässigt vid införande av ADB-teknik. Motionärerna vill därför att utredningen om datateknikens effekter på sysselsättning och arbetsmiljö (dataeffektutredningen) med förtur skall behandla dessa frågor. Utredningen bör överväga olika åtgärder för att motverka sysselsättningsproblemen.

Motionärerna föreslår vidare att dataeffektutredningen bör ta initiativ till utbildningsinsatser för att ge företag, myndigheter, anställda och fackliga organisationer bättre möjligheter att skapa en god arbetsmiljö vid användning av ADB.

Slutligen föreslår de att dataeffektutredningen skall kartlägga hur ADB-systemen påverkat arbetets innehåll. Utredningen bör initiera försök som kan skapa underlag för handlingsprogram för hur ADB-systemen kan berika arbetet för enskilda och grupper av användare.

1979/80:1857 av Lars Werner m.fl. (vpk)

I motionen yrkas

1. att riksdagen hos regeringen anhåller att dataeffektutredningen får i uppdrag att skyndsamt och senast den 1 juli 1981 avge betänkande angående datorernas effekter på sysselsättningen.

2. att riksdagen hos regeringen begär förslag om en lag om anmälningsplikt vid införande av datorsystem i enlighet med motionen.

3. att riksdagen hos regeringen begär förslag till lagstiftning innebärande

a) vetorätt för de anställdas lokala fackliga organisationer vid införande av datorsystem i arbetslivet.

b) rätt för lokal facklig organisation att för egna bearbetningar på arbetsköparens bekostnad utnyttja den dator som denne har tillgång till.

c) rätt för lokal facklig organisation att på arbetsköparens bekostnad utnyttja arbetstagarkonsulter vid införande och förändring av datorsystem och för utredning av möjliga förändringar i redan befintliga datorsystem.

d) rätt för lokal facklig organisation till fullständig tillgång till underlag och utredningar som ligger till grund för föreslagna och befintliga datorsystem.

Motiveringen återfinns i motionen 1979/80:1855, som behandlas av finansutskottet i betänkandet FiU 1979/80:27.

Motionärerna betonar att det är viktigt att det fackliga inflytandet över datoriseringen snarast förstärks. De hänvisar till de krav på arbetstagarinflytande i sådana frågor som tidigare ställts i LO/PTK:s förslag till medbestämmandeavtal. Enligt motionärerna bör man nu lagstifta i dessa frågor. Motionärerna föreslår sålunda att det skall krävas godkännande av arbetstagarorganisationer vid införande av datasystem eller förändringar i befintliga system. Organisationerna bör vidare få laglig rätt att för egen materialinsamling och bearbetning och på arbetsgivarnas bekostnad få

utnyttja den dator arbetsgivaren har tillgång till.

De anställda bör få rätt att på arbetsgivarens bekostnad anlita expertis i form av arbetstagarkonsulter. De lokala fackliga organisationerna bör också få tillgång till det underlag och de utredningar som ligger till grund för utformningen av föreslagna och befintliga datorsystem.

Lagstiftningens syfte skall vara att datatekniken används till att införa mera stimulerande arbetsuppgifter och skapa nya organisationsformer inom näringsliv och förvaltning, innebärande att de anställda får kontroll över arbetets ledning och fördelning.

1979/80:1877 av Märta Fredrikson m. fl. (c)

I motionen yrkas att riksdagen hos regeringen begär att få motionen beaktad i utredningen om datateknikens effekter på sysselsättning och arbetsmiljö.

Motiveringen återfinns i motionen 1979/80:1876, som behandlats av socialutskottet i betänkandet SoU 1979/80:32. Motionärerna tar upp problemet med s. k. synstress som kan drabba personer som arbetar vid bildskärmar.

Antalet personer som drabbats av synstress har enligt motionärerna ökat under senare år. Bl. a. hänvisas till undersökningsresultat som visar att över 90 % av dem som arbetar regelbundet vid längre pass vid bildskärmar drabbas av ögontrötthet, huvudvärk och andra besvär.

Dataeffektutredningen

I direktiven till utredningen (Dir 1978:76) redovisas översiktligt den snabba utvecklingen på datateknikens område och vilka problemställningar man hittills kunnat notera. Det framhålls att det finns ett behov av en samlad utredning av datateknikens framtida effekter på sysselsättning och arbetsmiljö. Man hoppas också därav kunna få underlag för principiella ställningstaganden för den närmaste 5–10-årsperioden men också med utblick över de kommande 15 åren. Dessutom behöver statsmakterna fortlöpande kunna bevaka datateknikens arbetsmarknadseffekter.

Samarbete skall enligt direktiven ske med kommittén för utredning av datateknikens och elektronikens effekter på näringslivets utveckling (I 1978:04). Material som den kommittén samlar in skall även kunna utnyttjas av dataeffektutredningen.

I övrigt skall dataeffektutredningens kartläggning och faktainsamling avse datorernas användning i nuläget, planer på vidgad användning samt uppskattningar om framtida användning av datateknik. Analyser av effekterna skall främst beröra sysselsättning och arbetsmiljö.

När det gäller *sysselsättningen* skall utredningen försöka bedöma effekterna totalt på arbetsmarknaden, för olika yrkesgrupper, för olika näringsgre-

nar och för olika regioner. Kommittén skall diskutera såväl önskade som oönskade effekter på sysselsättningen och dels överväga vilka påverkansmöjligheter som finns, dels överväga eventuella statliga åtgärder. Direktiven nämner ökade utbildningsinsatser och arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

När det gäller effekterna på *arbetsmiljön* skall analyserna behandla bl. a.

- ergonomiska problem på arbetsplatserna
- kontaktproblem
- risken för ökad kontroll av de anställda (integritetsproblem)
- möjligheten till förbättringar av arbetsmiljön
- informationsflödet inom företag och förvaltning
- de anställdas möjlighet att hävda medbestämmanderätten

Även på detta område skall dataeffektutredningen överväga behoven av åtgärder från statens sida för att främja en god arbetsmiljö.

Slutligen nämner direktiven att resultat bör tas fram "inom en relativt snar framtid" och att resultaten kan redovisas i form av rapporter och delbetänkanden.

Dataeffektutredningen startade sitt arbete på våren 1979. Nyligen har en rapport om bankernas datorisering under 1980-talet publicerats. Enligt nu föreliggande tidplan för utredningens arbete skall ett slutbetänkande avlämnas under år 1981.

Utskottet

Utvecklingen inom datatekniken har accelererat allt snabbare under senare år. Datorernas användningsområden vidgas fortlöpande. Ett väl utvecklat område är administration och kontorssektorn. De stora företagen har sedan länge tagit datorer i bruk för bokföring, budgetering, löneutbetalning m. m. Inom den offentliga förvaltningen läggs stora uppgifter som folkbokföring, personregister, beskattning m. m. på data.

Under senare år har datorerna kommit till allt större användning inom industrin. Inom tillverkningsindustrin ökar datoranvändningen för bl. a. processtyrning och kontroll vid tillverkning av papper, stål, cement och kemikalier. Datorer används dessutom i konstruktionsarbete samt för styrning av produktion inom bil-, varvs-, gruv- och tryckerisektorerna.

Ett annat karaktäristiskt drag är att mindre datorer – s. k. mini- och mikrodatorer – fått en allt större betydelse. Detta hänger bl. a. samman med att integrerade kretsar har inneburit kraftigt förbättrade prestanda till lägre priser.

I likhet med andra tekniska förändringar påverkar datatekniken sysselsättningen. En omedelbar effekt har varit ett minskat behov av vissa grupper av anställda. Datorerna har sålunda direkt tagit över arbetsuppgifter som tidigare utfördes av människor. Vidare finns indirekta effekter genom att nya

arbetsuppgifter som annars skulle ha utförts av människor läggs på datorerna. I anslutning till datatekniken har det emellertid samtidigt tillkommit nya arbetstillfällen, såväl av kvalificerat som av mindre kvalificerat slag. Datatekniken har därutöver effekter på angränsande yrkesområden. Genom förändrade informations- och planeringsunderlag kan ofta anställda utföra sina vanliga arbetsuppgifter på kortare tid än tidigare.

Enligt en undersökning utförd av statistiska centralbyrån (SCB) har i Sverige ca 1 000 stordatorer successivt tagit över arbete motsvarande 60 000–90 000 arbetstillfällen. Samtidigt har 30 000 nya arbetstillfällen skapats. I runda tal uppskattas nettominskningen till 40 000 arbetstillfällen.

En rad utredningar i Sverige och i andra länder pekar på att den mycket snabba utvecklingen på datorområdet kommer att få betydande konsekvenser för sysselsättningen under 1980-talet. Det är uppenbart att tjänstesektorn är mest utsatt och att sysselsättningsproblemen i den sektorn riskerar att bli omfattande. Å andra sidan medför som tidigare sagts den nya tekniken behov av nya yrkeskategorier. Nya behov och arbetsuppgifter tillkommer, och bedömningen av sysselsättningseffekterna är därför vansklig att göra.

Datateknikens inverkan på arbetsorganisationen och arbetsmiljön är omfattande. Många kvalificerade yrkesuppgifter kan komma att förvandlas och kräva mindre kompetens. Ibland kan de övergå i rena rutinsysslor. Å andra sidan kommer, som tidigare sagts, nya arbetsuppgifter att skapas som ger personalen ökat ansvar och möjligheter till utveckling. De personliga och sociala kontakterna i arbetet kan som en följd härav komma att minska. En positiv faktor är den nya teknikens möjligheter att ta över riskfyllda och arbetsmiljömässigt undermåliga arbetsuppgifter.

En särskild aspekt på den nya tekniken är dess inverkan på kvinnors möjligheter att få arbete. Kvinnorna dominerar nämligen i några av de yrken som berörs mest av datortekniken. En annan viktig faktor att uppmärksamma är att konsekvenserna för sysselsättningen kan komma att bli ojämnt fördelade över landet. Regioner med en stor andel utlandskonkurrerande industri torde beröras mer än andra regioner.

Det anförda visar enligt utskottets uppfattning på betydelsen av en hög beredskap för att möta de omställningar på arbetsmarknaden som blir nödvändiga till följd av den nya teknikens frammarsch. Nya krav på utbildning kommer att resas och behovet av en flexibel arbetsmarknad kommer att öka. Det är viktigt att de anställda får inflytande över utvecklingen så att den nya tekniken blir ett positivt inslag i arbetslivet. Det är mot denna bakgrund som, efter initiativ av utskottet, dataeffektutredningen har tillsatts för att utreda hithörande frågor. Som tidigare nämnts skall utredningen studera effekterna av den nya datatekniken på sysselsättningen totalt samt för olika yrkesgrupper, näringsgrenar och regioner. Vidare skall effekterna på den enskildes arbetsmiljö genomlysas. Slutligen vill utskottet peka på att utredningen även skall studera hur de anställda

inflytande och medbestämmande påverkas då datortekniken successivt vinner insteg på skilda områden i samhället.

Frågan om datorteknikens effekter på sysselsättning och arbetsmiljö tas upp i tre motioner. I två av motionerna läggs fram förslag om uppdrag till dataeffektutredningen.

I motionen 1484 begär Ivan Svanström m. fl. (c) att *utredningen med förtur skall kartlägga och redovisa i vilka yrken, branscher och regioner sysselsättningen kan påverkas mest av datoriseringen*. Utredningen bör även överväga och belysa olika åtgärder som kan bli aktuella för att påverka utvecklingen. Slutligen framhålls vikten av utbildningsinsatser då datateknik införs samt behovet av kartläggning av hur den nya tekniken påverkat arbetets innehåll.

Utskottet delar motionärernas uppfattning att det är viktigt att studier om datateknikens konsekvenser för olika branscher, yrken och regioner har hög prioritet i utredningens arbete. Enligt vad utskottet inhämtat är så också fallet. F. n. undersöks bl. a. verkstads- och processindustrin. En branschstudie inom bankväsendet publicerades för kort tid sedan. Av direktiven till utredningen framgår att även motionens övriga förslag kan väntas bli beaktade i utredningsarbetet. Motionen får alltså redan anses tillgodosedd, och någon åtgärd från riksdagens sida är därför inte erforderlig.

I den andra motionen (1877) som berör dataeffektutredningens uppdrag yrkar Märta Fredrikson m. fl. (c) att *datateknikens inverkan på synstress* skall utredas. Även denna fråga får anses falla inom ramen för utredningens uppdrag, och motionen behöver därför inte föranleda någon åtgärd.

Utskottet tar härefter upp motionen 1857 av Lars Werner m. fl. (vpk). Motionärerna begär först att riksdagen skall anhålla att *dataeffektutredningen får i uppdrag att arbeta skyndsamt och senast den 1 juli 1981 avge sitt betänkande*.

Det finns anledning utgå från att utredningen bedriver sitt arbete skyndsamt. Utskottet är emellertid inte berett att föreslå att riksdagen skall söka styra utredningsarbetet genom att fixera viss tidpunkt för arbetets slutförande.

Som tidigare redovisats beräknar utredningen att avge sitt slutbetänkande under år 1981. Utredningen arbetar emellertid med delrapporter som redovisas successivt. Tre sådana har lämnats och fler kan väntas inom en relativt snar framtid. Utskottet avstyrker det aktuella yrkandet.

Övriga yrkanden i motionen tar upp frågor som rör *de anställdas möjligheter till inflytande över datateknikens införande och användning*. Motionärerna reser krav på lag om anmälningsplikt vid införande av datorsystem och vetorätt för lokala fackliga organisationer. Man vill ha laglig rätt för lokala fackliga organisationer att för egna bearbetningar på arbetsgivarens bekostnad utnyttja företagens datorer. Vidare begär motionärerna att de anställda skall få, likaså på arbetsgivarens bekostnad, utnyttja arbetstagar konsulter vid införande och förändring av datorsystem och för

utredning av möjliga förändringar i redan befintliga datorsystem. Slutligen yrkas att lokala fackliga organisationer skall ha rätt till fullständig tillgång till underlag och utredningar som ligger till grund för föreslagna och befintliga datorsystem.

Som utskottet tidigare framhållit är det viktigt att de anställda har ett inflytande över den nya tekniken. Utskottet vill erinra om att det i dataeffektutredningens uppdrag ingår att också studera de anställdas möjligheter till inflytande över datoranvändningen. Frågor av det slag motionärerna berör faller därför inom ramen för arbetet. I detta sammanhang vill utskottet peka på att problemen även kommer att belysas inom ett forskningsprojekt vid Arbetslivscentrum. Inom det projektet, Demokratisk styrning och planering i arbetslivet (Demos), undersöks särskilt problem som hänger samman med datoranvändning i arbetslivet. Det bör också betonas att de fackliga organisationerna ägnar ett betydande intresse åt frågan om datoriseringen i arbetslivet. De medbestämmandeavtal som tecknats på Kooperationens och de statliga företagens område innehåller bestämmelser om införande av datorer och anlåtande av arbetstagarkonsulter. Frågorna har också tagits upp i samband med förhandlingar inom SAF:s avtalsområde.

Med hänvisning till det anförda avvisar utskottet de krav på lagstiftning som förs fram i vpk-motionen.

Utskottet hemställer

1. beträffande *dataeffektutredningens utredningsuppdrag* att riksdagen avslår motionerna 1979/80:1484 och 1979/80:1877.
2. beträffande *de anställdas medbestämmande vid införande av ny datateknik m. m.* att riksdagen avslår motionen 1979/80:1857.

Stockholm den 21 oktober 1980

På arbetsmarknadsutskottets vägnar

ELVER JONSSON

Närvarande: Elver Jonsson (fp), Anna-Greta Leijon (s), Alf Wennerfors (m), Arne Fransson (c), Erik Johansson (s), Frida Berglund (s), Pär Granstedt (c), Lars Ulander (s), Margit Odelsparr (c), Marianne Stålberg (s), Sune Johansson (s), tredje vice talmannen Karl Erik Eriksson (fp), Bengt Wittbom (m), Nils-Olof Grönhagen (s) och Sonja Rembo (m).

